

FİLİSTİN'İN SU SORUNU

Merve Aksoy Ercümen

İNSAMER

İHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Ağustos 2017

Araştırma 46

Giriş

Gazze Şeridi ve Batı Şeria, tüm dünyada nüfus artış hızının en yoğun olduğu coğrafya olarak bilinmektedir. Artan bu nüfusla birlikte insan hayatını idame ettirmeye yarayan temel kaynaklara olan talep de artmaktadır. Bunların en başında, hiç kuşkusuz, su gelmektedir. Suyun olduğu yerde yaşam vardır ve insanoğlu gerek yerleşim yeri kurarken gerekse göçebe hayat yaşarken suyu temel almıştır. Sürekli büyüyen nüfus, su kullanımının her geçen artması ve iklim değişikliği gibi sebeplerden dolayı mevcut su kaynaklarının talebi karşılamayacak hale gelmesi üzerine akarsuları paylaşan devletler arasında “su sorunu” adı altında krizler baş göstermiştir. 19. yüzyıla kadar su sorunu diye bir krizin sistematik bir şekilde problem olmamasının hem nüfus oranları hem de güncel siyasetle yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde ise özellikle Ortadoğu

ve Kuzey Afrika, su kaynakları açısından sınırlı imkânların olduğu bölgelerdir.

Filistin Topraklarında Su Sorunu

Filistin topraklarında suya erişim ve suyun dağılımı 1967 yılından bu yana İsrail-Filistin çatışması bağlamında bir sorun olarak gün yüzüne çıkmıştır. 1995 yılında, İkinci Oslo Anlaşması'nda İsrail, Batı Şeria ve Gazze'ye tahsis edilecek suyun miktarını tüm detayları ile araştırmış fakat bu araştırma sadece nicel boyutta kalmıştır. Suyun kalitesi, içilebilirliği; arz ve talebi etkileyen doğal, politik ve sosyoekonomik gelişmeler dikkate alınmamıştır. Ekonomik farklılıklar, yerleşimciler için yeterli altyapının oluşturulmaması, su kaynakları dağıtımındaki yönetimin yetersiz olması, iklim değişikliği ve çevresel kirlenmenin giderek artması, bölgeler

İNSAMER
İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

arasında su kaynaklarının orantısız bir şekilde tahsis edilmesine neden olmuştur.

İsrail ve Filistinlilere tahsis edilen su miktarının eşitsiz olduğu, suya olan talepten ve suyun tüketiminden açıkça anlaşılmaktadır. İkinci Oslo Anlaşması uyarınca sınırlar arasında su kaynaklarının dağıtım miktarından dolayı İsrail bugün Batı Şeria'daki su kaynaklarının %80'inden fazlasını elinde tutmaktadır. 2014 yılının yaz aylarında İsrail'in Gazze Şeridi'ne düzenlediği saldırılar 1 milyondan fazla Gazzelinin suya erişimine engel olmuştur. Uluslararası toplum ve Avrupa Birliği (AB), Batı Şeria ve Gazze'deki suya sınırlı erişim ve su yönetimi konusundaki kaygılarını dile getirmiş olsa da bunun fiilî siyasete bir etkisi olmamıştır.

Ürdün Nehri ile Akdeniz arasında kalan bölge, su rezervleri bakımından yetersiz bir bölge olarak tanımlanmaktadır. Kuraklık, yağmur eksikliği ve yağmur suyunun buharlaşması gibi sık görülen iklim olayları, arz ve talep arasındaki ardışık boşluğu arttırmaktadır. Suyun nehir yatağından çekilmesiyle birlikte Ürdün Nehri Vadisi'ne yakın mesafede yaşayan ve içme suyunu oradan karşılayan İsrail, Filistin ve Ürdün halkı için ciddi problemler oluşmaya başlamıştır. Ayrıca Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin dünya üzerinde en hızlı nüfus artışına sahip bölge olduğunu göz önünde bulundurulduğunda bölgedeki su talebinin giderek artacağı da ortadadır. Uluslararası örgütler, Batılı ve bölgesel STK'lar, düşünce kuruluşları, İsraililer (hem İsrail'de hem Batı Şeria'da hem de Gazze'de ikamet edenler) ile Batı Şeria ve Gazze'de ikamet eden Filistinliler arasında su dağılımı ve tahsisinin eşit olmadığı konusunda hemfikirlerdir. İsrail, yıl boyunca akarsulardan sınırsız su tedariki sağlamasına rağmen, bölgedeki yüz binlerce Filistinli ve Ürdünlü, sağlıklarını ve ekonomik refahlarını önemli derecede etkileyen suya erişim konusunda sıkıntısı yaşamaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, buradaki insanlar, bölgesel standartlara göre temiz su kaynaklarına erişimi en az olan toplulukları oluşturmaktadır. Batı Şeria ve Gazze'deki araziler ekilebilir olmasına rağmen, yetersiz su, toprak parçalanmasına ve çölleşmeye yol açmaktadır. Buna ek olarak ekonomik eşitsizlikler, gerekli ve ihtiyacı karşılayacak yeterli altyapı olmayışı ve su kaynaklarının etkili bir şekilde yönetilmemesi,

sorunu daha da ağırlaştırmaktadır. Ayrıca bu durum, bölgenin insani ve çevresel durumu için risk oluşturan önemli miktarda su kaynağının tükenmesine ve kirlenmesine de neden olmuştur.

Bölgesel Su Kaynakları Giriş

1. Taberiye Gölü

Ürdün Nehri boyunca en büyük tatlı su depolama havuzunu oluşturan Taberiye Gölü, suyunu Yukarı Ürdün Nehri'nden alan bir göldür. Buradan, Aşağı Ürdün Nehri'ne akar ve nihayetinde Lut Gölü (Ölü Deniz) ile birleşir. İsrail, 1964 yılında, gölden kuzey İsrail'e, Tel Aviv'e ve Hayfa'ya su taşıyan 130 kilometrelik kanal ve boru hattı sistemi olan Ulusal Su Taşıyıcısı'nı (NWC) kurmuştur. NWC, ülkenin Akdeniz kıyı şeridi boyunca bulunan enerji santralleri ve endüstrileri ile Negev Çölü'nün en güneyine uzanan çiftliklere de hizmet vermektedir. *National Geographic*'e göre, NWC, Ürdün'den her yıl toplam 329 milyon metreküp suyun toplam akışının dörtte birinden fazlasını oluşturmaktadır.¹ İsrail'in Taberiye Gölü'ne kurduğu bu tesis bir yandan nehrin tükenmesine yol açarken İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre bir yandan da Ölü Deniz'in su seviyesinde düşüşe ve bağımlı ekosistemlerde hasara neden olmuştur.²

2. Dağ Akiferleri

Dağ akiferi (*Yarkon Tanninim Aquifer*), bölgedeki en büyük ve en kaliteli su kaynağıdır. Kuzeyden Carmel'e doğru 130 km ve güneyden Berşua'ya uzanan akiferler yaklaşık 35 km genişliğindedir. Dağ akiferleri üç havzaya ayrılmıştır:

- Batı Akifer Havzası (WAB)
- Kuzeydoğu Akiferleri Havzası (NEAB)
- Doğu Akifer Havzası (EAB)

İsrail Su Otoritesi tarafından hazırlanan bir rapora göre, akiferlerin beslenme sahasının yaklaşık %80'i Batı Şeria'daki yağışlardır (WAB).³ Hidrolojik özelliklerinden dolayı akiferler, suyun kalitesini tehlikeye atan yer altı suyu kirliliğine karşı savunmasızdır. Arıtılmış atıkların veya diğer atıkların büyük miktarda toprağa sürülmesi, akifer suyunun kalitesini tehdit etmektedir. Günümüzde

bazı bölgelerde bu tür kirlilik bulguları mevcuttur. Bölgedeki yetkisiz sondaj da bir diğer sorun olarak gösterilmektedir.

3. Kıyı Akiferleri

Kıyı akiferleri, İsrail sahil şeridi, Gazze Şeridi ve Sina Yarımadası'nın (Mısır) altında yer almaktadır. Doğrudan yağış ve yapay beslenme alanları (kuyular, rezervuarlar ve atık su atıkları); tarımsal geri dönüş akışları, yanal yer altı suları ve deniz suyu müdahaleleri ile doldurulmaktadır.⁴ Bu nedenle son yıllarda tarımsal kimyasallardan kaynaklanan kirlilik, artan deniz tuzu birikimi ve aşırı pompalama, bu konuda ciddi sorunlara yol açmaktadır. 2012'de Birleşmiş Milletler (BM), akiferdeki yer altı suyunun deniz seviyesinin altına düştüğünü, ayrıca suyun %90-95'inin insan tüketimi için uygun olmadığını açıklamıştır.⁵

Su Tüketimi: Kıtık ve Yetersizlik

İsrail

İsrail'in su kaynaklarının yaklaşık % 60'ı yukarıda belirtilen üç kaynak tarafından karşılanırken geri kalanı da atık su geri dönüşümünden ve tuzdan arındırma ile karşılanmaktadır. Ürdün Havzası'nın yaklaşık %50'sini NWC aracılığıyla tek başına kullanan İsrail, su ihtiyacının üçte birini buradan sağlamaktadır.

Dağ akiferleri, Batı Şeria'daki İsrail yerleşimleri de dâhil olmak üzere İsrail'in kullandığı suyun yaklaşık dörtte birini karşılamaktadır. Ayrıca, geçen altı yıl içinde ülke, dört adet tuzdan arındırma tesisi faaliyete geçirmiş ve son beş yılda da faaliyete geçmesi planlanan tuzdan arındırmada çalışmalarında önemli ilerlemeler kaydetmiştir.

Batı Şeria

Bugün Batı Şeria sakinleri doğal temiz su kaynağı olarak Dağ akiferlerine tamamen bağımlı durumdadır. İsrail'in ulusal su şirketi *Mekorot* 1967'den bu yana Batı Şeria'daki su kaynaklarını kontrol altına almış ve bölgedeki yerleşimciler su ihtiyaçlarını karşılamak için Dağ akiferinden çıkarılan suyu satın almak zorunda bırakılmıştır.⁶ Birçok kaynaktan elde edilen bilgilere göre, Batı Şeria'da yaşayan Filistinlilerin ve İsraililerin su tüketim miktarı, suyun eşitsiz dağılımını açıkça

gözler önüne sermektedir. Filistin Merkez İstatistik Bürosu ve Filistin Su Kurumu (PWA), Batı Şeria'daki ailelerin sadece %73,5'inin kullandığı suyun içilecek kadar iyi olduğunu düşünmektedir.⁷ İsrail yerleşimcilerin orantısız su kullanımı, Ürdün Vadisi'nde su tüketiminde artışa neden olmuştur.⁸

Gazze

Gazze Şeridi'nde önemli miktarda yüzey su kaynağı bulunmadığından, Gazze nüfusu suyun büyük kısmını Kıyı akiferinden temin etmektedir. Kıyı akiferlerinde tüketim oranları ikmal oranını aştığında, Akdeniz'den gelen deniz suyu temiz içme suyuna karışarak suyun tuzluluk oranını daha da arttırmaktadır.⁹ AB ve UNICEF, Gazze Şeridi'ndeki suyun %90-95'inin insan tüketimi için uygun olmadığı tahmininde bulunmaktadır.¹⁰ Filistin Su İdaresi ise, var olan suyun tamamına yakınının tüketime uygun olmadığını belirtmektedir. Fakat bu durum önümüzdeki yıllarda daha da kötüleşerek İsrail işgal devletinin akiferlere yaptığı saldırılar sebebiyle 2020'de Gazze'nin yaşanmaz bir yer haline geleceği öngörülmektedir. 2014 yılında, İnsan Hakları Komitesi, Gazze Şeridi sakinlerinin durumu ve suya erişimiyle ilgili sıkıntıların kaygı verici boyuta ulaştığını deklare etmiştir.¹¹

Batı Şeria ve Gazze'de Su Durumu

- Filistinlilerin ev içi kullanım ve kişisel temizlik için günde en fazla 70 litre suya erişimleri vardır. Fakat Dünya Sağlık Örgütü'ne göre bu rakam en az 100 litre olmak zorundadır.
- Tamamen İsrail askerî kontrolünde olan Batı Şeria'da C Bölgesi'nin bazı kısımlarında halk günde sadece 20 litre kullanılabilir suya erişim sağlamaktadır.
- Batı Şeria'nın kırsal bölgelerinde yaklaşık 200 bin kişinin su şebekelerine erişimi olmayıp bu insanlar su ihtiyaçlarını tankerlerden karşılamaktadır. Buna rağmen, her litre için su şebekesine bağlananlardan %400 daha fazla ödeme yapmaktadırlar.
- Filistinli çiftçilere az miktarda su tedarik edildiğinden, Batı Şeria'daki ekili arazilerin sadece %6,8'i sulanmaktadır.

Bu, büyük oranda atık su yönetimi için altyapı ve kaynak yetersizliği ile bağlantılıdır. Avrupa Çevre Ajansı (EEA) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, bu alandaki atık su yönetimi çoğunlukla kanalizasyon şebekeleriyle sınırlıdır.¹² Atık su toplama şebekesi, tüm köyleri ve toplulukları kapsamamaktadır. Dünya Bankası tarafından yönetilen ilk bölgesel atık su arıtma tesisi, 2014 yılının başında Gazze'nin kuzeyinde tamamlanmıştır, ancak tesis faaliyete geçmemiştir.

2014 yazında İsrail'in başlattığı saldırılar, iki büyük kanalizasyon arıtma tesisinin tahrip ve/veya hasar görmesine, ayrıca kanalizasyon ve su şebekelerinin %20-30'unun iş göremez hale gelmesine neden olmuştur. İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre İsrail'in su arıtma tesislerine yaptığı bu saldırılar sebebiyle yarım milyondan fazla insanın suya erişimi engellenmiştir.¹³

Gazze'nin su talebinin önemli bir kısmı satın alımlarla karşılanmaktadır. İsrail Gazze'ye iki şebeke bağlantısı vasıtasıyla çok yüksek fiyatlarla çok sınırlı miktarda su satmaktadır. Bu bağlantı noktaları Han-Yunus'un doğusunda bulunan *Bani Suhaila* ve Deir el-Balah'ın doğusundaki *Ben Said*'dir.¹⁴ Gazze'nin kuzeyine uzanan Nahal Oz'daki üçüncü İsrail boru hattı da 2014 yılında tamamlanmıştır.

Yerleşimlerle ilgili Uluslararası Gerçek Bulgulama Misyonu'nun öngörülerine göre, 2013'te İsrail ulusal su şirketi Mekorot, Batı Şeria ve Gazze'deki toplulukların tükettiği suyun yaklaşık %50'sini tedarik etmiştir.¹⁵

Çatışmanın Farklı Bir Yönü: Su Sorunu

İsrail, 1967 öncesinde su kaynaklarını kendi tekelinde geliştirmiş ve suyu; tarımsal, endüstriyel ve çevresel tüketime yönelik dağıtmak için ulusal su şirketi Mekorot'u kurmuştur. 1967'den sonra İsrail, Batı Şeria su kaynaklarını ve özellikle Dağ akiferini kontrol altına almış ve yerleşimlerin su şebekelerini Mekorot su şebekesine bağlamaya başlamıştır.¹⁶ 1967'de yaşanan Altı Gün Savaşı'nın ardından İsrail, Batı Şeria'daki suyun büyük bölümünü ele geçirmiştir. İsrail makamları ayrıca, bölge halkının yeni su kuyuları açma girişimlerini ortadan kaldırmak için de sert önlemler olarak

su kuyularının açılmasını yasaklamıştır.

Su sorunu, Madrid Konferansı'ndan hemen sonra, 1991 yılında başlayan barış görüşmelerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.¹⁷

Su Kaynakları Çalışma Grubu, 1992 yılında kendi inisiyatifinde görüşmeler başlatarak su meselesinin çözülmesine yönelik aktif gruplar kurmuştur.¹⁸ İki taraflı düzeyde, 1993 Oslo Anlaşmaları'nda, su kaynakları konusunda iş birliği ve kaynakların paylaşılması, su altyapısı ve tuzdan arındırma gibi konuların karara bağlanmak istendiği görüşmeler olmuş ve sorunun çözümüne yönelik girişimler başlatılmıştır.

Birinci Oslo Anlaşması'nın ardından 1995 Oslo Geçici Uzlaşısı (Oslo II), İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) arasında su meselesini derinlemesine ele almıştır. Ek III'te "Su ve Kanalizasyon" başlıklı 40. Madde, İsrail'in Batı Şeria'daki su hakkının Filistin Devleti tarafından tanınmasını şart koşmuştur.¹⁹ Oslo II, her bir taraf için belirli bir su miktarlarını tahsis etmiş ve bu kullanım oranlarının her zaman korunması gerektiğini vurgulamıştır. Bu anlaşmaya göre Filistin tarafına, tüm yıl boyunca su kaynaklarının sadece %20'lik kısmından yararlanma şartı koşulmuştur. Anlaşma sırasında artan nüfus, iklim değişikliği ya da İsrail'in her yıl sistematik olarak Gazze'nin kıyı akiferlerine yaptığı saldırılar gibi gelecekte oluşabilecek sorunlar kesinlikle göz önünde bulundurulmamıştır. Beş yıllık ara dönemde İsrail'in 23,6 mcm/yıl suyu Batı Şeria'ya, 5mcm/yıl suyu da Gazze Şeridi'ne transfer edeceği konusunda anlaşmaya varılmıştı. Batı Şeria'daki su ve kanalizasyon ile ilgili konuların düzenlenmesi ve uygulanmasını sağlamak için de her iki taraftan eşit sayıda uzmanın katıldığı Ortak Su Komitesi (JWC) kurulmuştu.²⁰

Oslo Anlaşmaları, Batı akiferinden hangi miktarda suyun İsrail, Batı Şeria ve Gazze'ye tahsis edileceğini ayrıntı şekilde ele alarak su sorununa niceliksel bir yaklaşım izlemiştir. Bu yaklaşım, doğal faktörleri (doğal değişikliklere uyum) ve sosyoekonomik gelişmeleri dikkate almadığı için eleştirilmiştir (ör. nüfus artışı). Buna ek olarak, Oslo II'nin konuları beş yıllık bir plan öngörmüştür. Bu anlaşmalara Dünya Bankası'nın da aralarında bulunduğu birçok

kurumdan eleştiriler gelmiştir. Bu eleştiri konuları şunları içermektedir:

1. JWC'nin temsil ettiği asimetrik güç, Batı Şeria ve Gazze'deki altyapı planlamasını ve geliştirilmesini son derece zorlaştırmaktadır.
2. İsrail; Gazze ve Batı Şeria'da su arıtma tesisleri yahut akiferlerin kurulmasına yönelik girişimde bulunmak isteyen yerel ve uluslararası yatırımcılar üzerinde kısıtlayıcı önlemler almaktadır. İsrail'in bu önlemleri, bölgenin Filistin halkı için yaşanmaz hale getirilmesine ön ayak olmaktadır.

Gazze'nin Hamas'ın yönetimine geçmesini takiben İsrail'in 2007'de başlatıp 2008 ve 2009'da da sürdürdüğü Gazze Şeridi'ndeki çatışma, Gazze'deki su altyapısının tahrip olmasına yol açmıştır. Yakıt ve elektrik eksikliği kanalizasyon arıtma projelerini imkânsız hale getirerek akifer suyunun daha da kirlenmesine ve hijyen risklerinin artmasına katkıda bulunmuştur. İsrail'in Gazze'ye saldırarak şehri yaşanmaz hale getirmesi 2010-2012 yıllarında da devam etmiştir. 2014 yazında İsrail ile Hamas arasındaki askerî çatışma da benzer şekilde yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. 2014 yılındaki İsrail saldırıları ardından ateşkesin ilk birkaç haftasında 1,2 milyon Gazzelinin akan suya erişimi yoktu. Elektrik akımının İsrail tarafından engellenmesi sebebiyle kanalizasyonların arıtılması veya pompalanması durmuş, bu durum sağlık risklerinin artmasına ve salgın hastalıkların baş göstermesine sebep olmuştur.

İsrail'in Batı Şeria'da inşa ettiği Utanç Duvarı, su sorununa sebep olan bir diğer olumsuz gelişmedir. Uluslararası Adalet Divanı, duvarın doğu tarafındaki sakinlerin tarımsal su kuyularına erişiminin olmamasına dikkat çekerek bu konudaki eleştirilerini dile getirmiştir. Yukarıdaki koşullar, BM İnsan Hakları organları da dâhil olmak üzere birçok ajansın, sivil toplum örgütünün ve uluslararası örgütün su kıtlığı konusundaki endişelerinin artırmasına yol açmaktadır. Araştırmalar, Batı Şeria sakinlerinin günde 84 litre su kullandığını,

buna karşın İsrail'de yaşayanların bunun üç katı yani günde kişi başı 250 litre su tükettiğini gözler önüne sermiştir.²¹

Sonuç

Suyun paylaşımı konusunda uluslararası hukuk normları esas alınarak nihai bir gözlem yapılmalı ve İsrail'in gasp ettiği sular üzerinde bir yaptırım uygulanmalıdır. Ocak 2015'te Filistin Devleti, BM Su Yolları Sözleşmesi'ne katılmıştır.²² Analistler, Filistin'in sözleşmeye katılması ile birlikte, bölgede sınır aşan sularla ilgili var olan anlaşmazlıkların çözümü ve ortak bir mutabakata varılmasının mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Fakat bölgede su meselesinde kalıcı bir çözüm olabilmesi, yalnızca İsrail'in işgal politikasından vazgeçmesi ile mümkündür. Zira yukarıda detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere, bölge halkının kullanması gereken suyu gasp ederek orantısız kullanıma giden yapı işgal devleti İsrail'dir. İsrail, Taberiya Gölü, dağ ve kıyı akiferleri üzerinde tekel oluşturmaya çalışarak Ürdün ve Filistin'i temel ihtiyaçlarını karşılama bakımından kendisine bağımlı hale getirmiştir. Oysaki suya erişim temel haktır ve gasp edilmesi söz konusu değildir.

Uluslararası hukuku her alanda ihlal eden İsrail, doğal kaynakların kullanımı konusunda da bir çeşit terör uygulayarak kaynakların eşitsiz kullanılması için her türlü girişimi yapmaktadır. Ürdün'ü tamamen kendine bağımlı hale getiren İsrail, Batı Şeria'nın su kaynaklarının %80'ini kendi tekelinde toplayarak Batı Şeria'da yaşayan Filistin halkına kendi insanlarına temin ettiği sudan üç misli daha az su temin etmektedir. Gazze'de ise var olan akiferlere saldırılar düzenleyerek bölgenin günlük su ihtiyacının karşılanmasını neredeyse sıfıra indirmiştir.

Sonnotlar

- 1 “Can Desalination Help Save a Holy River?”, <http://voices.nationalgeographic.org/2014/11/02/can-desalination-help-save-a-holy-river/>
- 2 “Separate and Unequal Israel’s Discriminatory Treatment of Palestinians in the Occupied Palestinian Territories”, Human Rights Watch, 2010, https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/iopt1210webwcover_0.pdf
- 3 “The Natural Water Resources Between the Mediterranean Sea and the Jordan River”, Gavriel Weinberger Head of Israel Hydrological Service, Kudüs 2012, http://www.water.gov.il/Hebrew/ProfessionalInfoAndData/Data-Hidrologeime/DocLib4/water_report-MEDITERRANEAN-SEA-AND-THE-JORDAN.pdf
- 4 Coastal Aquifer Basin, <http://waterinventory.org/groundwater/coastal-aquifer-basin>
- 5 “Gaza in 2020: A liveable place?”, <https://www.unrwa.org/newsroom/press-releases/gaza-2020-liveable-place>
- 6 Joe Stork, “Water and Israel’s Occupation Strategy”, <http://www.merip.org/mer/mer116/water-israels-occupation-strategy>
- 7 “Palestine’s lingering water crisis”, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/03/palestine-water-resources-israel-agreement-resolution-291.html>
- 8 Jordan Valley, http://www.btselem.org/jordan_valley
- 9 “Water Quality in the Gaza Strip”, EWASH Advocacy Task Force, http://ewash.org/sites/default/files/inoptfiles/Factsheet%203_Water%20Quality%20in%20the%20Gaza%20Strip%20%28Updated%20February%202011%29.pdf
- 10 “EU and UNICEF mark completion of first component of EUR 10 million seawater desalination plant in Gaza”, https://www.unicef.org/mena/media_9983.html
- 11 Human Rights Committee considers report of Israel, <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15191&LangID=E>
- 12 “Horizon 2020 Mediterranean report”, EEA Technical report No 6/2014, file:///C:/Users/user3/Downloads/Tech-06-2014%20H2020%20Annex%205%20Palestine.pdf
- 13 “Gaza: Donors, UN Should Press Israel on Blockade”, <https://www.hrw.org/news/2014/10/12/gaza-donors-un-should-press-israel-blockade>
- 14 “On water for Gaza, put politics aside”, <http://www.timesofisrael.com/on-water-for-gaza-put-politics-aside/>
- 15 International Fact-Finding Mission on Israeli Settlements in the Occupied Palestinian Territory, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session19/Pages/IsraeliSettlementsInTheOPT.aspx>
- 16 Assessment of Restrictions on Palestinian Water Sector Development, <http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReportJuly2009.pdf>
- 17 “1991: Bush opens historic Mid East peace conference”, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/october/30/newsid_2465000/2465725.stm
- 18 Chapter Two: Water Negotiations between Israel and the Palestinians, http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/related_research/berland/berland_part2.html
- 19 <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/the%20israeli-palestinian%20interim%20agreement%20-%20annex%20iii.aspx>
- 20 Israeli-Palestinian Cooperation on Water Issues, The Knesset The Research and Information Center, <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/me02767.pdf>
- 21 Conflict and cooperation over water, The role of the EU in ensuring the realisation of human rights, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549056/EXPO_STU\(2015\)549056_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549056/EXPO_STU(2015)549056_EN.pdf)
- 22 12. Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&lang=en

